

Zbigniew Roszewski, Grzegorz Andrusiewicz

Audyt wewnętrzny w zintegrowanym systemie zarządzania ryzykiem w zakładach ubezpieczeń

Artykuł stanowi przegląd, miejscami krytyczny, kluczowych wątków odnoszących się do audytu wewnętrznego, jego roli i sposobu funkcjonowania we współczesnej instytucji finansowej, w tym w szczególności w zakładzie ubezpieczeń w kontekście zintegrowanego systemu zarządzania ryzykiem.

Autorzy artykułu dokonują analizy funkcjonowania audytu wewnętrznego w zakładzie ubezpieczeń zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i praktycznym. Punktem wyjścia do dalszych rozważań jest analiza Międzynarodowych Standardów Audytu Wewnętrznego oraz przywołanie praktyk rynkowych w kwestii znaczenia audytu wewnętrznego w organizacji, optymalnych warunków efektywnego funkcjonowania oraz jego wpływu na zarządzanie zakładem ubezpieczeń.

Opierając się na usystematyzowanej informacji dotyczącej zasad funkcjonowania audytu wewnętrznego autorzy dokonują pogłębionej analizy tematu skupiając się na prawnym podłożu jego funkcjonowania (w kontekście dyrektywy Solvency II oraz wymagań KNF) i pozycji w formalnym systemie kontroli wewnętrznej zakładu ubezpieczeń. Odwołują się również do praktyki zakładów ubezpieczeń i stojących przed nimi wyzwań w odniesieniu do współpracy w ramach systemu kontroli wewnętrznej i zapewnienia efektywności oraz gwarancji niezależności i obiektywizmu audytu wewnętrznego.

Słowa kluczowe: zakład ubezpieczeń, Solvency II, wymagania Komisji Nadzoru Finansowego, ryzyko ubezpieczeniowe, Międzynarodowe Standardy Audytu Wewnętrznego, ORSA.

1. Audyt wewnętrzny w świetle standardów IIA oraz praktyk rynkowych

Poszukując definicji pojęcia „audyt wewnętrzny” można napotkać wiele możliwych ujęć, w zależności od przyjętej metody analizy tego zjawiska. Poza tak specyficznymi odniesieniami jak np. behawioralne analizowanie z użyciem narzędzi psychologicznych, audyt wewnętrzny może być rozpatrywany w kategoriach prawnych, stosownie do konkretnego środowiska normatywnego, w którym funkcjonuje czy też jako istotny element zarządzania organizacją. Zgodnie z definicją Międzynarodowego Instytutu Auditorów Wewnętrznych (ang. IIA)¹, **audyt wewnętrzny jest to niezależna od działalności biznesowej obiektywna działalność, której celem jest przysporzenie wartości dodanej oraz usprawnienie działalności operacyjnej danej organizacji**. Praca audytorów wewnętrznych, sprowadzając się w istocie do działalności doradczej oraz systematycznej i dokonywanej w uporządkowany sposób oceny procesów zarządzania ryzykiem, kontroli i ładu organizacyjnego

¹ Ang. Institut of Internal Auditors (IIA).

w organizacji, przyczynia się tym samym do poprawy jej działania, a w efekcie do poprawy wyników organizacji jako takiej.

Dostarczając opartej na zobiektywizowanych kryteriach i z zastosowaniem adekwatnych narzędzi audytorskich recenzji (zapewnienia) o efektywności badanych procesów audyt wewnętrzny pomaga organizacji osiągnąć jej cele². Odwołując się zatem do takiej definicji, działania audytu wewnętrznego można podzielić zasadniczo na dwie grupy:

- działania doradcze (ang. *consulting*),
- działania zapewniające (ang. *assurance*).

W skład pierwszej grupy wchodzi działania wspierające zarząd i kierownictwo w zakresie wdrożenia i funkcjonowania różnego rodzaju rozwiązań (kwestii operacyjnych, struktury organizacyjnej, zarządzania operacyjnego, zarządzania projektami itp.). Audytorzy wewnętrzni, posiadając doświadczenie oraz wiedzę na temat funkcjonowania różnych procesów w organizacji potrafią łączyć wiedzę audytową z praktycznym doświadczeniem, związanym z konkretnym procesem. Usługi doradcze, ze względu na swój charakter, wykonywane są zwykle w odpowiedzi na konkretne zapotrzebowanie zleceniodawcy. W odróżnieniu od działań zapewniających, które podejmowane są przez samych audytorów, charakter i zakres zadania doradczego są przedmiotem umowy ze zleceniodawcą. Usługi konsultacyjne, dla metodologicznej poprawności i realizacji założonego celu, wymagają zaangażowania obu stron, tj. audytora, czyli osoby lub grupy osób oferujących doradztwo oraz zleceniodawcy, tj. podmiotu poszukującego tego doradztwa i finalnie uzyskującego poradę z zakresu zleconego audytu. **W tym rozumieniu ról obu uczestników procesu niezwykle istotne jest, by podczas świadczenia usług doradczych audytor wewnętrzny, mimo zrozumiałych i koniecznych interakcji ze zleceniodawcą i naturalnym procesem identyfikowania jego potrzeb, zachował obiektywizm gwarantujący odpowiednią jakość wyników jego pracy i nie przejmował obowiązków kierownictwa.**

Działania zapewniające obejmują zespół czynności podejmowanych w celu dostarczenia obiektywnej i niezależnej opinii lub wniosków na temat jednostki, operacji, funkcji, procesu, systemu lub innego zagadnienia. Charakter zadania zapewniającego oraz jego zakres ustalane są przez audytora wewnętrznego (najpierw ogólnie na etapie planowania – zwykle w formule rocznego planu audytu, a następnie szczegółowo w fazie przygotowania). W przypadku działań zapewniających aktywnymi uczestnikami procesu są zwykle trzy strony: osoba bezpośrednio związana z jednostką poddawaną audytowi i bezpośrednio odpowiedzialna za daną operację, funkcję, proces, system lub inne audytowane zagadnienie (właściciel procesu), audytor wewnętrzny dokonujący recenzji

² Definicja audytu wewnętrznego, Kodeks etyki oraz Międzynarodowe standardy praktyki zawodowej audytu wewnętrznego. Tłumaczenie na język polski: The Institute of Internal Auditors, Stowarzyszenie Audytorów Wewnętrznych IIA Polska, http://www.iaa.org.pl/www/images/stories/baza_wiedzy/Definicja_AW.pdf

w określonym zakresie i wreszcie osoba użytkownika – odbiorcy finalnie korzystającego z oceny.

Audytor przeprowadza zarówno badanie przestrzegania zasad, przepisów prawa, planów, procedur, jakichkolwiek innych regulacji wewnętrznych, zobowiązań wynikających z umów (tzw. ocena zgodności; ang. *compliance*), jak również dokonuje analizy i oceny postaw oraz działań kierownictwa w odniesieniu do środowiska kontroli, a także funkcjonowania systemu kontroli wewnętrznej w organizacji. Środowisko kontroli zapewnia dyscyplinę i strukturę niezbędne do osiągnięcia podstawowych celów systemu kontroli wewnętrznej. Na środowisko kontroli składają się następujące elementy:

- wartości reprezentowane w organizacji, w tym wartości etyczne;
- styl zarządzania – filozofia i styl działania kierownictwa;
- struktura organizacyjna;
- sposób określenia uprawnień i obowiązków, w tym ich delegowanie;
- zasady i praktyka zarządzania zasobami ludzkimi;
- kompetencje pracowników.

Samą kontrolę wewnętrzną natomiast można określić jako działalność polegającą na sprawdzeniu prawidłowości przebiegu wewnętrznych procesów w stosunku do zamierzonego celu. W literaturze przedmiotu oraz praktyce wynikającej z możliwych polityk nadzoru państwowego występują różnorodne definicje kontroli wewnętrznej. Wybrane definicje reprezentujące zarówno obszar doktryny, jak i praktyki audytu przedstawiono w tabeli³.

Wybrane definicje kontroli wewnętrznej

Autor/institucja	Definicja
IIA	Każde działanie podejmowane przez kierownictwo, radę i inne osoby w celu zarządzania ryzykiem i zwiększenia prawdopodobieństwa osiągnięcia ustalonych celów. Kierownictwo planuje i organizuje działania wystarczające do uzyskania racjonalnego zapewnienia, że ogólne i szczegółowe cele organizacji zostaną zrealizowane. Kierownictwo kieruje też wykonaniem tych działań.
COSO	Kontrola wewnętrzna to proces kontrolny realizowany przez zarząd przedsiębiorstwa, kadre zarządzającą i pozostałych pracowników w celu umożliwienia uzyskania efektywności i wydajności operacyjnej, wiarygodności sprawozdań finansowych oraz zgodności z przepisami prawa i innymi regulacjami.

³ B. Nadolna, (w:) *System kontroli wewnętrznej w przedsiębiorstwie*; Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, nr 16; Źródło: Raport COSO wydany w 1992 r. przez Komitet Organizacji Sponsorujących Komisję Treadway (ang. Committee of Sponsoring Organization of the Treadway Commission – COSO) raport pt. *Kontrola wewnętrzna – Zintegrowana Koncepcja Ramowa, INTOSAI 2000 Standardy kontroli*, NIK, Warszawa, s. 74; M. Klimas, *Podręczna encyklopedia rachunkowości*, Warszawa 1997, s. 249; B.R. Kuc, *Audyty wewnętrzne. Teoria i praktyka*, Warszawa 2002, s. 83; Cz. Paczuła, *Kontrola wewnętrzna w zarządzaniu jednostką gospodarczą*, Warszawa 1998, s. 14; E.J. Saunders, *Kontrola wewnętrzna w bankowości*, Warszawa 1996, s. 27; E.J. Saunders, *Audyty i kontrola wewnętrzna w przedsiębiorstwach*, Częstochowa 2003, s. 32; K. Winiarska, *Teoretyczne i praktyczne aspekty audytu wewnętrznego*, Warszawa 2005, s. 83.; http://www.wneiz.pl/nauka_wneiz/sip/sip16-2009/SiP-16-271.pdf. (18.03.2014)

Autor/institucja	Definicja
INTOSAI ⁴	Kontrola wewnętrzna to środki funkcjonalne, za pośrednictwem których kierownictwo jednostki zdobywa pewność ze źródeł wewnętrznych, że procesy, za które ono odpowiada, przebiegają w sposób minimalizujący prawdopodobieństwo wystąpienia oszustwa, błędu czy nieekonomicznych lub nieskutecznych praktyk, posiada ona wiele cech przynależnych kontroli zewnętrznej, lecz może właściwie realizować polecenia tego szczebla kierownictwa, przed którym odpowiada.
Rekomendacja H Komisji Nadzoru Bankowego	System kontroli wewnętrznej obejmuje procedury i mechanizmy kontroli wewnętrznej (oraz w szerokim rozumieniu – także jednostka kontroli wewnętrznej); celem kontroli wewnętrznej jest wspomaganie kierownictwa banku i jego pracowników w prawidłowym, efektywnym, rozmyślnym i skutecznym wykonywaniu obowiązków.
S. Kałużny	Kontrola wewnętrzna w firmie powinna być ujęta w trwały, samoczynnie i sprawnie działający, kompleksowy, zorganizowany system, czyli strukturalnie uporządkowany układ organizacyjny. Taki układ elementów, który wiąże się z funkcjonowaniem całej firmy i służy realizacji funkcji kontroli, nazywamy systemem kontroli wewnętrznej.
M. Klimas	Kontrola wewnętrzna stanowi element składowy organizacji i zarządzania daną jednostką – może być nią objęty całościowo jej działania, a więc związane z tą działalnością wszystkie problemy ekonomiczne, techniczne, finansowo-księgowo, prawno-organizacyjne itd.
B.R. Kuc	Kontrola wewnętrzna w organizacji jest więcej niż procesem. Jest zorganizowanym systemem, w którym uczestniczą pracownicy i kierownictwo jednostki wspomagani nowoczesnym sprzętem organizacyjno-technicznym.
Cz. Paczuła	Kontrola wewnętrzna jest rozumiana jako odpowiednio zaprojektowane i funkcjonujące działania, pozwalające jednostce osiągać racjonalny i sprawny przebieg operacji gospodarczych, prawdziwe informacje finansowe o nich, zgodność tych operacji z prawem i polityką jednostki.
E.J. Saunders	Kontrola wewnętrzna to wszystkie te procedury i instrukcje operacyjne, mechanizmy i struktury (organizacyjne i hierarchiczne), przepisy i zarządzenia, inne wymagania itd., które przedsiębiorstwo wprowadza, aby jego działalność była prowadzona w sposób jak najbardziej efektywny, i które razem wzięte stanowią system kontroli wewnętrznej danego przedsiębiorstwa.
K. Winiarska	Kontrola wewnętrzna powinna być sprawnie działającym systemem złożonym z organizacji, metod i procedur każdej dziedziny działalności jednostki w celu zapewnienia jej funkcjonowania.

Z punktu widzenia umiejscowienia, audyt wewnętrzny w ramach struktury organizacyjnej może funkcjonować dowolnie jako departament, wydział, zespół, pion konsultantów lub innych ekspertów. Ważna jest bowiem nie tyle charakterystyka organizacyjna (nazwa) audytu, bo w zdecydowanej większości przypadków jest to efektem wyłącznie przyjętej nomenklatury oraz odpowiedniej korespondencji przyjętego określenia z funkcjonującą strukturą organizacyjną, co prawidłowe umiejscowienie w tej strukturze wobec innych funkcji i kierownictwa organizacji. Nie może wszak budzić wątpliwości, że jest to istotna składowa oczekiwanej właściwości funkcji audytu wewnętrznego jako jednostki mającej realizować rolę niezależnego i obiektywnego konsultanta.

⁴ The International Organization of Supreme Audit Institutions; <http://www.intosai.org/>

Po pierwsze, ulokowanie audytu wewnętrznego w strukturze organizacyjnej powinno zapewniać audytorom ich wyłączenie z jakiegokolwiek działalności operacyjnej, nie tylko w wymiarze odpowiedzialności za jej wyniki, ale także w zakresie jakiegokolwiek aktywnego uczestnictwa (co mogłoby wpłynąć na ich obiektywizm).

Po drugie, struktura organizacji z uwzględnieniem miejsca audytu wewnętrznego powinna w sposób widoczny dla wszystkich w organizacji tak kształtować relacje audytu wewnętrznego w stosunku do kierownictwa, by stanowić jeden z komponentów gwarancji braku nacisków ze strony tego kierownictwa na audytorów (naruszenie niezależności audytorów). Warto przy tym podkreślić, że właściwa lokalizacja audytu wewnętrznego w strukturze organizacyjnej instytucji powinna jej zapewnić organizacyjną niezależność. Jednocześnie to umiejscowienie w strukturze powinno budować świadomość pracowników instytucji dotyczącą niezależności audytu, a zarazem nie powinno prowadzić do izolacji, która stawiać będzie pod znakiem zapytania efektywność i jakość audytu wewnętrznego.

Obok aspektu praktycznego pozycjonowania audytu wewnętrznego w strukturze organizacyjnej w celu zapewnienia obiektywizmu i sprawnego funkcjonowania, pozycja i niezależność komórki audytu wewnętrznego jest czasami odzwierciedlona w odpowiednich postanowieniach statutu danej organizacji. To stosunkowo istotny element środowiska funkcjonowania audytu, gdyż będąc wewnętrznym prawem podmiotu, jednocześnie może stanowić podstawę egzekwowania gwarancji niezależności audytu z zewnątrz, w tym z użyciem metod administracyjnych, np. przez Komisję Nadzoru Finansowego w przypadku instytucji finansowych.

Szczególne uwaga powinna być zwrócona na prawidłowe relacje i współpracę komórki audytu wewnętrznego z radą nadzorczą, zarządem i poszczególnymi jednostkami organizacyjnymi. Kierujący komórką audytu wewnętrznego powinien administracyjnie podlegać bezpośrednio prezesowi zarządu organizacji, natomiast funkcjonalnie powinien on składać raporty do komitetu audytu lub rady nadzorczej. Istotne jest też wprowadzenie materialnych gwarancji niezależności audytu wewnętrznego implikujących – obok innych elementów – obiektywną relację z wykonywanymi zadaniami. Przykładową taką gwarancją może być immunitet pracowniczy dla audytorów wewnętrznych lub choćby tylko dla osoby kierującej komórką audytu wewnętrznego. To coraz częściej rekomendowane rozwiązanie sprowadza się nie tyle do gwarancji zatrudnienia i bezwzględnej trwałości stosunku pracy, o ile raczej wiąże się z wprowadzeniem pewnych ograniczeń dla zarządu w zakresie kształtowania stosunku pracy z audytorem wyrażających się np. w konieczności uzyskania zgody rady nadzorczej na zmianę czy rozwiązanie stosunku pracy. Taka instytucja, zwłaszcza powiązana z funkcjonowaniem w radzie nadzorczej członków niezależnych, jest realnym wsparciem dla niezależności audytu, w logiczny sposób zapewniając obiektywizm wyników pracy audytorów, nieobawiających się o konsekwencje w obszarze ich indywidualnych stosunków pracy.

Podobnie wyglądać może, i wręcz powinna, kwestia określenia celów pracowniczych dla pracowników audytu czy oceny realizacji tych celów. Abstrahu-

jąc od konieczności ich niezawisłości od typowych celów operacyjnych szczególnie ważne wydaje się, by oceny realizacji tych celów nie sprowadzać tylko do stanowiska kierownictwa, ale bezwzględnie angażować organy instytucji powołane do nadzoru. Przede wszystkim z tej perspektywy urealnia się jakość oceny pracy danej jednostki audytu wewnętrznego. Szczegółowe określenie tej koegzystencji audytu wewnętrznego w strukturze instytucji w relacji do kierownictwa (zarządu) i organów sprawujących nadzór na działalnością zarządu powinno być precyzyjnie zdefiniowane w konkretnym środowisku organizacji, uwzględniając charakterystykę danej organizacji oraz w sposób pozwalający kształtować oczekiwaną świadomość uczestników procesów audytowych. Kooperacja zarządu, rady nadzorczej, komitetu audytu i komórki audytu wewnętrznego nieobudowana odpowiednimi narzędziami prawnymi, kontrolnymi i organizacyjnymi, choćby pierwotnie wydolna, w naturalny sposób ulegać będzie degradacji, a wspierana odpowiednio dobranymi instrumentami pozostanie efektywna. Wymuszona w ten sposób efektywność jest niezbędna do utrzymania kontroli wewnętrznej na odpowiednio adekwatnym poziomie.

2. Otoczenie prawne audytu wewnętrznego w zakładzie ubezpieczeń – ustawodawstwo krajowe i dyrektywa Solvency II

Obecnie w ustawodawstwie polskim brakuje szczegółowych uregulowań i kompleksowych rozwiązań dotyczących audytu wewnętrznego w zakładzie ubezpieczeń. Celem niniejszego artykułu, jak zastrzeżono na wstępie, nie jest pogłębiona analiza regulacji w tym zakresie, a jedynie ich sygnalizacja na potrzeby publikacji, niemniej jednak i to wystarczy, by stwierdzić, że polskie wymagania prawne, regulujące zagadnienie audytu w zakładzie ubezpieczeń są nader ogólne, a przez to niewystarczające. Przy okazji regulacji zawartości wniosku o zezwolenie na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej ustawodawca stanowi, że do wniosku powinien być dołączony plan działalności zakładu ubezpieczeń. W art. 93 ust. 1 ustawy o działalności ubezpieczeniowej⁵ oczekuje się, by plan ten określając dane i warunki, jakie ze względu na rodzaj i rozmiar ubezpieczeń są niezbędne do zapewnienia zdolności zakładu ubezpieczeń do wykonywania zobowiązań, zawierał m.in. określenie organizacji działalności ubezpieczeniowej, w tym systemu kontroli wewnętrznej. Z kolei art. 30 ust. 1 tej samej ustawy stawia zakładowi ubezpieczeń wymaganie, by opracował, wprowadził i stosował regulacje wewnętrzne określające sposób wykonywania działalności ubezpieczeniowej, w tym w szczególności w obszarze kontroli wewnętrznej.

W ustawie o biegłych rewidentach⁶ kwestie związane z działalnością audytu wewnętrznego zostały uwzględnione w art. 1 ustawy, który ustala m.in. zasady tworzenia i działania komitetów audytu w jednostkach zainteresowania publicznego (art. 1 pkt 6). Zadania i zasady odpowiedzialności komitetu audytu

⁵ Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej (tekst jedn. Dz. U. z 2013 r. poz. 950, z późn. zm.).

⁶ Ustawa z dnia 7 maja 2009 r. o biegłych rewidentach, ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym (Dz. U. Nr 77, poz. 649, z późn. zm.).

zostały doprecyzowane w art. 86 ust. 1, który określa sposób powoływania członków komitetu (są powoływani przez radę nadzorczą lub komisję rewizyjną spośród swoich członków) oraz zadania komitetu audytu. Zgodnie z art. 86 ust. 7 do zadań komitetu audytu należy w szczególności:

- monitorowanie procesu sprawozdawczości finansowej;
- monitorowanie skuteczności systemów kontroli wewnętrznej, audytu wewnętrznego oraz zarządzania ryzykiem;
- monitorowanie wykonywania czynności rewizji finansowej;
- monitorowanie niezależności biegłego rewidenta i podmiotu uprawnionego do badania sprawozdań finansowych, w tym w przypadku świadczenia usług, o których mowa w art. 48 ust. 2.

Wrażeniu ogólności przepisów, np. w porównaniu do regulacji tej materii w prawie bankowym⁷, towarzyszy ich niespójność, zarówno w wymiarze realizowanego celu, jak i w zakresie aparatu pojęciowego. Konieczność jasnego zdefiniowania samej funkcji audytu wewnętrznego i określenia jego roli w kontekście całego (skoordynowanego) systemu kontroli wewnętrznej zakładu ubezpieczeń, a także jasne odróżnienie audytu wewnętrznego od innych elementów tego systemu, które – inaczej niż audyt składają się na tzw. II linię obrony, jak funkcja zgodności (*compliance*) czy funkcja zarządzania ryzykiem zakładu ubezpieczeń – to wyzwania nadal stojące przed ustawodawcą, choć w rzeczywistości są już one powszechną biznesową praktyką. Z pewnością zdając sobie sprawę z wagi zagadnienia kompleksowości i jakości pozytywnej regulacji temat ten wymaga pogłębienia i krytycznej analizy w odrębnej publikacji.

O wiele szerzej, w sposób bardziej uporządkowany i kompleksowo, kwestia audytu wewnętrznego w zakładach ubezpieczeń została potraktowana w regulacjach na poziomie europejskim – dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/138/WE z dnia 25 listopada 2009 r. w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (*Solvency II*)⁸. Kwestie związane z kontrolą wewnętrzną i audytem wewnętrznym zostały ujęte w art. 44–47 Rozdziału IV dotyczącego zasad prowadzenia działalności, sekcja 1 dotycząca odpowiedzialności organu administrującego, zarządzającego lub nadzorczego. Oprócz kontroli wewnętrznej, audytu i sposobu zarządzania, w rozdziale tym zostały również uregulowane kwestie dotyczące funkcji aktuarialnej, *outsourcingu*, własnej oceny ryzyka i wypłacalności oraz wymogi dotyczące kompetencji i reputacji osób, które faktycznie zarządzają zakładem lub pełnią inne kluczowe funkcje. Jednocześnie widoczna jest troska wyrażająca się nie tylko w szczegółowości unormowania, ale też w dbałości o siatkę pojęciową i aksjologiczną, przekonujące uzasadnienie poszczególnych instytucji. Już w preambule dyrektywy czytamy, że „niektóre ryzyka mogą być właściwie uwzględnione jedynie poprzez wymogi dotyczące zarządzania, a nie poprzez wymogi ilościowe wyrażone w postaci kapitałowego wymogu wypłacalności.

⁷ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (tekst jedn. Dz. U. z 2012 r. poz. 1376, z późn. zm.).

⁸ Dz. U. UE L 335.

Skuteczny system zarządzania ma więc zasadnicze znaczenie dla odpowiedniego zarządzania zakładami ubezpieczeń oraz dla skuteczności systemu regulacji". W dalszej części wstępu do dyrektywy wskazuje się, że system zarządzania obejmuje funkcje: zarządzania ryzykiem, zgodności z przepisami, audytu wewnętrznego oraz funkcję aktuarialną. Funkcja zarządzania to według dyrektywy „administracyjna zdolność podjęcia poszczególnych zadań z zakresu zarządzania”. Warto podkreślić, że o ile dyrektywa w mniejszych zakładach, o niższym stopniu złożoności przewiduje, że jedna osoba lub jednostka organizacyjna powinna mieć możliwość wykonywania więcej niż jednej funkcji, to nigdy nie dotyczy to funkcji audytu wewnętrznego (która to funkcja powinna pozostać niezależna, a przez to niepowiązana funkcjonalnie i organizacyjnie z innymi funkcjami, choćby pokrewnymi jak funkcje ryzyka).

Uszczegółowienie zasad funkcjonowania audytu wewnętrznego znalazło odzwierciedlenie w art. 47 ust. 1 dyrektywy, zgodnie z którym zakłady ubezpieczeń i zakłady reasekuracji zapewniają skuteczną funkcję audytu wewnętrznego. Funkcja audytu wewnętrznego obejmuje ocenę adekwatności i efektywności systemu kontroli wewnętrznej i innych elementów systemu zarządzania. Funkcja ta jest obiektywna i niezależna od funkcji operacyjnych (ust. 2). W praktyczny sposób postulat skuteczności audytu jest realizowany poprzez ustalenie w ust. 3, że o wszelkich wynikach i zaleceniach audytu wewnętrznego informowany jest organ administrujący, zarządzający lub nadzorczy, który określa, jakie działania mają zostać podjęte w odniesieniu do poszczególnych wyników i zaleceń audytu wewnętrznego oraz zapewnia wykonanie tych działań.

Dyrektywa Solwency II poświęca również sporo miejsca samemu systemowi kontroli wewnętrznej i systemowi zarządzania ryzykiem. W art. 44 ust. 1 dyrektywa wymaga od zakładów ubezpieczeń i zakładów reasekuracji wprowadzenia efektywnego systemu zarządzania ryzykiem, który powinien objąć strategię, procesy i procedury sprawozdawcze konieczne do określenia, pomiaru i monitorowania ryzyka, zarządzania tymi ryzykami oraz ich ciągłego raportowania zarówno na poziomie indywidualnym, jak i zagregowanym. System ten powinien być skuteczny i dobrze zintegrowany ze strukturą organizacyjną i procesami decyzyjnymi zakładu ubezpieczeń lub zakładu reasekuracji i ma obejmować ryzyka, które należy uwzględnić w obliczeniach kapitałowego wymogu wypłacalności, zgodnie z art. 101 ust. 4. System zarządzania ryzykiem obejmuje co najmniej następujące obszary:

- a) ocenę ryzyka przyjmowanego do ubezpieczenia i tworzenie rezerw;
- b) zarządzanie aktywami i pasywami;
- c) lokaty, w szczególności w instrumenty pochodne i podobne instrumenty finansowe;
- d) zarządzanie płynnością i ryzykiem koncentracji;
- e) zarządzanie ryzykiem operacyjnym;
- f) reasekurację i inne techniki ograniczania ryzyka.

Z kolei art. 46 dyrektywy ustanawia wymóg wprowadzenia efektywnego systemu kontroli wewnętrznej w zakładach ubezpieczeń i zakładach reasekuracji.

System ten obejmuje co najmniej procedury administracyjne i księgowo, organizację kontroli wewnętrznej, odpowiednie ustalenia w zakresie raportowania na wszystkich szczeblach zakładu oraz funkcję zgodności z przepisami. Z kolei funkcja zgodności z przepisami obejmuje doradzanie organowi administrującemu, zarządzającemu lub nadzorczemu w kwestiach zgodności z przepisami ustawowymi, wykonawczymi i administracyjnymi, przyjętymi zgodnie z niniejszą dyrektywą. Obejmuje ona również ocenę możliwego wpływu wszelkich zmian otoczenia prawnego na operacje danego zakładu oraz wskazanie i ocenę ryzyka związanego z przestrzeganiem przepisów.

Dokonując nawet ogólnego zestawienia przepisów dyrektywy z obecnymi regulacjami krajowymi należy stwierdzić, że widoczna jest – niezależnie od samego procesu przyszłej implementacji dyrektywy – konieczność adaptacji wypracowanego już na poziomie dyrektywy słownika pojęć, systematyki czy wreszcie jasnego określenia ról poszczególnych funkcji w obszarze zarządzania ryzykiem czy struktury systemu kontroli wewnętrznej w kontekście z precyzyjnie stawianymi wymaganiami wobec audytu wewnętrznego.

3. Oczekiwania regulatora wobec audytu wewnętrznego w zakładach ubezpieczeń

Jak już wskazano, uregulowanie tematyki audytu wewnętrznego w zakładzie ubezpieczeń w ustawie ustrojowej i ustawach szczególnych nie ma charakteru unormowania kompletnego i kompleksowego. Ta luka jest wypełniana przez praktykę obrotu wzorującą się na najlepszych rynkowych rozwiązaniach z odwołaniem się do wymagań określonych w dyrektywie. Jednocześnie ewidentne braki w zakresie regulacji audytu na poziomie ustawy o działalności ubezpieczeniowej mają wpływ na politykę nadzoru sprawowaną przez Komisję Nadzoru Finansowego (KNF), która musi być dostosowywana do rozwoju rynku i idących za tym ryzyk systemowych. Trudno się dziwić, że takie nieadekwatne w stosunku do wagi i potrzeb zainteresowanie ustawodawcy omawianym obszarem powoduje wzrost aktywności Komisji z użyciem formalnych środków i metod nadzoru oraz nieformalnie artykułowanych oczekiwań wobec podmiotów nadzorowanych. Niniejszy artykuł, koncentrując się na faktycznej prezentacji sposobów oddziaływania KNF na zakłady ubezpieczeń w celu osiągnięcia zgodnego z oczekiwaniami Komisji modelu audytu wewnętrznego, nie poddaje analizie dogmatycznej poszczególnych narzędzi nadzoru, w tym w odniesieniu do materiału normatywnego stanowiącego podstawy prawne działań Komisji. W ujęciu ich prawnej charakterystyki kwestie związane z takimi aktywnościami organu nadzoru, jak: publikowane wytyczne, rekomendacje i stanowiska mające w intencji Komisji wywołać efekt dostosowawczy, czy też ocena BION, powinny stać się przedmiotem odrębnej publikacji analitycznej o charakterze uniwersalnym (tj. niekoncentrującej się na audycie wewnętrznym), tak jak uniwersalne stają się te środki polityki nadzoru.

Na potrzeby niniejszego artykułu można sformułować następujące środki kształtowania wymagań regulatora w stosunku do zakładów ubezpieczeń w odniesieniu do funkcji audytu wewnętrznego:

- zalecenia i decyzje zobowiązujące do wykonania zaleceń jako akty pochodne inspekcji w poszczególnych zakładach ubezpieczeń oraz kary administracyjne;
- okresowa ankieta BION⁹;
- rekomendacje i wytyczne.

W przypadku zaleceń pokontrolnych (i decyzji wydawanych w celu egzekucji wykonania tych zaleceń w razie braku ich wykonania przez zakład ubezpieczeń) trudno jest mówić o jakimś określonym zbiorze dyrektyw, które miałyby zastosowanie do całego sektora ubezpieczeniowego. Konkretnie zalecenia wynikają ze słabości oraz nieprawidłowości wykrytych w trakcie poszczególnych inspekcji i są pochodną ustaleń opisanych w protokołach pokontrolnych. Warto podkreślić, że ustalenia zawarte w tych protokołach, jak i zalecenia mogą dotyczyć zarówno nieprzestrzegania przez zakład ubezpieczeń przepisów prawa czy statutu w obszarze funkcji audytu, ale też mogą odnosić się do tej funkcji w zakresie takim, w jakim jest to konieczne do zapewnienia trwałej zdolności zakładu ubezpieczeń do wykonywania zobowiązań czy też zapobieżenia naruszeniu interesów ubezpieczających, ubezpieczonych, uposażonych lub uprawionych z umów ubezpieczenia. Tak szeroki zakres oceny upoważnia organ nadzoru nie tylko do zestawiania sytuacji faktycznej stwierdzonej w zakładzie ubezpieczeń w obszarze funkcji audytu z wzorcem ustawowym czy dobrami podlegającymi ochronie. Można sobie również wyobrazić taki kierunek działania Komisji, który wymuszać będzie określony sposób organizacji i funkcjonowania audytu wewnętrznego czy wręcz przeprowadzenie określonych audytów we wskazanych obszarach. W skrajnych sytuacjach, m.in. w przypadku niewykonania przez zakład ubezpieczeń zalecenia mającego już formę decyzji administracyjnej zobowiązującej, Komisja może sięgnąć po karę administracyjną nakładaną na zakład lub członków zarządu czy prokurentów lub wystąpić do właściwych organów z wnioskiem o ich odwołanie.

Narzędzie oceny ryzyka BION jest stosunkowo nowym rozwiązaniem, choć już istnieją pewne doświadczenia związane z jego funkcjonowaniem na rynku ubezpieczeń. Zgodnie z uzasadnieniem przedstawionym przez Komisję Nadzoru Finansowego, liczba podmiotów nadzorowanych i skala ich działalności zrodziła po stronie regulatora konieczność uporządkowania sposobu sprawowania nadzoru finansowego, tak aby środki nadzorcze były adekwatne do poziomu ryzyka. W związku z tym został wdrożony system nadzoru opartego na analizie ryzyka. Nadzorowane instytucje finansowe (banki, zakłady ubezpieczeń i zakłady reasekuracji, powszechne towarzystwa emerytalne, firmy inwestycyjne, towarzystwa funduszy inwestycyjnych) są na bieżąco oceniane na bazie analizy ryzyka, z wykorzystaniem metodyki BION. Skutkiem przeprowadzonej analizy jest

⁹ BION – skrót od „badanie i ocena nadzorcza”, jedno z narzędzi nadzorczych wspierających nadzór ostrożnościowy oparty na analizie ryzyka, rozumiany jako koncepcja organizacyjna podporządkowująca procesy, rozwiązania organizacyjne i alokację zasobów wynikom oceny poziomu ryzyka. Punktem wyjścia dla zasad BION był stosowany w nadzorze bankowym model punktowej oceny banków, który został znacząco rozbudowany oraz rozszerzony na pozostałe rynki nadzorowane przez UKNF: rynek ubezpieczeniowy, emerytalny i kapitałowy.

nadanie instytucji finansowej oceny, będącej wypadkową ocen kluczowych ryzyk (w tym ocena adekwatności kapitałowej oraz ocena zarządzania) oraz jakości zarządzania tymi ryzykami. Składnikiem oceny końcowej jest ocena zarządzania ryzykiem premiująca wdrażanie procedur rozpoznawania i ograniczania ryzyka¹⁰. Od oceny BION jest uzależniona intensywność działań nadzorczych, w szczególności o charakterze inspekcyjnym. W ocenie BION są reprezentowane: obszar systemu kontroli wewnętrznej jako całości, zarządzania ryzykiem oraz audytu wewnętrznego w szczególności, a kolejne zmieniające się metodyki oceny BION autorstwa Komisji tę reprezentatywność intensyfikują, znacząco zwiększając wagę tego obszaru i tym samym wpływ na ocenę końcową BION zakładu ubezpieczeń.

W przypadku środków oddziaływania na obszar funkcjonowania audytu wewnętrznego, takich jak rekomendacje, należy przywołać dwa kluczowe tutaj dokumenty – **„Zasady Ładu Korporacyjnego dla instytucji nadzorowanych przez KNF”¹¹ oraz rekomendację dotyczącą funkcjonowania komitetu audytu z listopada 2010 r.** Ten pierwszy dokument w intencji twórcy (UKNF) jest zbiorem zasad określających relacje wewnętrzne i zewnętrzne instytucji nadzorowanych przez KNF, ich organizacje, funkcjonowanie nadzoru wewnętrznego, kluczowych systemów i funkcji wewnętrznych, a także organów statutowych i zasad ich współdziałania. W opinii UKNF wdrożenie zasad ma wpłynąć na zwiększenie przejrzystości działania instytucji nadzorowanych, poprawić skuteczność funkcjonowania ich organów oraz ograniczyć konflikty interesów. KNF oczekuje, że zasady zostaną przyjęte przez instytucje nadzorowane do końca 2014 r. Stosowanie zasad będzie przedmiotem okresowej weryfikacji w ramach BION oraz w toku przeprowadzanych inspekcji¹². Mając na uwadze, że podmioty nadzorowane przez Komisję Nadzoru Finansowego powinny prowadzić działalność z zachowaniem najwyższej staranności, należy przykładać szczególną wagę do profesjonalizmu i etyki osób wchodzących w skład organów podmiotów nadzorowanych, a od ich udziałowców wymagać odpowiedzialnego i lojalnego postępowania.

W ocenie KNF „Zasady Ładu Korporacyjnego” powinny stać się istotnym dokumentem programowym w strategicznej polityce korporacyjnej instytucji nadzorowanych (jako instytucji zaufania publicznego) oraz wpływać na kształtowanie właściwych zasad postępowania w odniesieniu do:

- prawidłowego funkcjonowania rynku finansowego;
- stabilności, bezpieczeństwa oraz przejrzystości rynku finansowego;
- zaufania do rynku finansowego;
- ochrony uczestników rynku finansowego;
- bezpieczeństwa obrotu i przestrzegania reguł uczciwego obrotu;
- bezpieczeństwa środków pieniężnych klientów.

¹⁰ http://www.knf.gov.pl/o_nas/urząd_komisji/bion/index.html (17.03.2014)

¹¹ Zasady te zostały przyjęte na posiedzeniu Komisji Nadzoru Finansowego 22 lipca 2014 r.

¹² Wytyczne zawarte w piśmie UKNF z 14 stycznia 2014 r. (sygn. DKS/075/1/1/14).

W tym kontekście niezmiernie istotna z punktu widzenia „Zasad” staje się rola audytu wewnętrznego. Dokument stwierdza, że wzmocnienie roli nadzoru wewnętrznego przyczynia się do zwiększenia efektywności i przejrzystości działania danej instytucji oraz jej bezpieczeństwa. Skuteczna realizacja przyjętych przez instytucję nadzorowaną celów strategicznych wymaga posiadania właściwej struktury organizacyjnej z odpowiednim systemem kontroli wewnętrznej, audytu i zarządzania ryzykiem. W rozdziale 4 „Zasad Ładu Korporacyjnego” pt. Organ nadzorujący, § 21.2–6 zostały uregulowane kwestie związane z kompetencjami, funkcjonowaniem i składem komitetu audytu. Sam komitet powinien cechować się niezależnością, a poszczególni członkowie posiadać kompetencje z dziedziny rachunkowości lub rewizji finansowej.

Elementy systemu kontroli wewnętrznej, w tym regulacje dotyczące funkcji audytu wewnętrznego, zostały opisane w rozdziale 8 pt. Kluczowe systemy i funkcje wewnętrzne (§ 44–48). Już na wstępie, w § 44.1 regulator wymaga od instytucji nadzorowanych posiadania adekwatnego i skutecznego systemu kontroli wewnętrznej mającego zapewniać:

- prawidłowość procedur administracyjnych i księgowych, a także wiarygodną sprawozdawczość finansową oraz rzetelne raportowanie wewnętrzne i zewnętrzne;
- zgodność działania z przepisami prawa oraz rekomendacjami nadzorczymi, a także regulacjami wewnętrznymi, w tym dotyczącymi zarządzania ryzykiem.

System kontroli wewnętrznej instytucji nadzorowanej powinien obejmować wszystkie poziomy w strukturze organizacyjnej (§ 45.1). Na organ zarządzający został nałożony obowiązek opracowania i wdrożenia adekwatnego i skutecznego systemu kontroli wewnętrznej. Skuteczność i adekwatność systemu oraz jego wybranych elementów powinny być przedmiotem okresowej weryfikacji ze strony organu nadzorującego lub komitetu audytu (§ 45.2). W wypełnianiu swoich obowiązków komitet audytu posługuje się funkcją audytu wewnętrznego, która to funkcja ma za zadanie regularne badanie adekwatności i skuteczności systemu kontroli wewnętrznej, funkcji zapewnienia zgodności i systemu zarządzania ryzykiem. Funkcja audytu wewnętrznego musi posiadać następujące atrybuty: być efektywna i niezależna (§ 47). Niezależność komórki do spraw audytu wewnętrznego została uregulowana w § 48.1. Audytorzy muszą mieć zapewnioną możliwość bezpośredniego komunikowania się z organem zarządzającym oraz nadzorującym lub komitetem audytu, a także możliwość bezpośredniego i jednoczesnego raportowania do tych organów. Ponadto, zgodnie z § 48.4., w instytucji nadzorowanej powoływanie i odwoływanie osoby kierującej komórką do spraw audytu wewnętrznego lub komórką do spraw zapewnienia zgodności odbywa się za zgodą organu nadzorującego lub komitetu audytu.

Zgodnie z § 4.1 „Zasad Ładu Korporacyjnego” instytucja nadzorowana powinna uwzględniać wymogi wynikające z przepisów prawa oraz rekomendacji nadzorczych wydanych przez odpowiednie organy nadzoru, w szczególności przez KNF lub odpowiednio EBA (*European Banking Authority*), ESMA

(*European Securities and Markets Authority*), EIOPA (*European Insurance and Occupational Pensions Authority*), a także zobowiązania składane w toku postępowań administracyjnych toczących się przed organem nadzoru oraz indywidualne zalecenia wydane przez organy nadzoru.

Przykładem takiej rekomendacji już skierowanej do instytucji objętych nadzorem, a związanej z działalnością audytu wewnętrznego, jest rekomendacja dotycząca funkcjonowania komitetu audytu¹³. Zgodnie z tą rekomendacją, w jednostkach zainteresowania publicznego (do których zaliczają się również zakłady ubezpieczeń) powinien funkcjonować komitet audytu¹⁴. Obowiązek utworzenia komitetu audytu ciąży na następujących jednostkach zainteresowania publicznego, w których została powołana rada nadzorcza lub komisja rewizyjna (art. 86 ust. 1 i ust. 2 ustawy o biegłych rewidentach), w tym na zakładach ubezpieczeń oraz zakładach reasekuracji. Członkowie komitetu audytu są powoływani przez radę nadzorczą lub komisję rewizyjną spośród swoich członków (art. 86 ust. 1 ustawy). W jednostkach zainteresowania publicznego, w których rada nadzorcza składa się z nie więcej niż 5 członków, zadania komitetu audytu mogą zostać powierzone radzie nadzorczej (art. 86 ust. 3 ustawy). W skład komitetu audytu wchodzi co najmniej 3 członków, w tym przynajmniej jeden członek powinien spełniać warunki niezależności i posiadać kwalifikacje w dziedzinie rachunkowości lub rewizji finansowej (art. 86 ust. 4 ustawy). Rekomendacja Komisji Nadzoru Finansowego uszczegółowia na poziomie operacyjnym (wykonawczym) zapisy ustawowe oraz formułuje wyraźnie oczekiwania nadzoru odnośnie do komitetu audytu, *de facto* będąc kompleksowym opisem modelu funkcjonowania komitetu audytu w zakładzie ubezpieczeń.

4. Umieszczenie i rola audytu wewnętrznego w ramach zintegrowanego systemu zarządzania ryzykiem w zakładzie ubezpieczeń

Jednym z kluczowych zadań audytu wewnętrznego jest ocena efektywności procesów zarządzania ryzykiem, co wydaje się być niezmiernie istotne szczególnie z punktu widzenia działalności firm ubezpieczeniowych. Przy omawianiu roli audytu wewnętrznego w firmie ubezpieczeniowej, warto odnieść się do przykładu uregulowania i funkcjonowania tej funkcji w prawie bankowym (z racji historycznych doświadczeń i wypracowanych uregulowań prawnych). Otóż zgodnie z nowym brzmieniem art. 9 (nadany w drodze nowelizacji z 1 kwietnia 2004 r.) w bankach ma działać **system kontroli wewnętrznej** (a nie jak dotychczas kontrola wewnętrzna). Wprowadzając tak skonstruowany przepis,

¹³ Zobacz również kwestie komitetu audytu uregulowane w „Zasadach Ładu Korporacyjnego” – powyżej.

¹⁴ Komitet Audytu powinien być powołany w terminie 6 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy z dnia 7 maja 2009 r. o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym, dalej zwaną ustawą, czyli do 6 grudnia 2009 r. (art. 117 ustawy). Po tym dniu wszystkie jednostki zainteresowania publicznego, które rozpoczynają działalność i na których ciąży obowiązek utworzenia komitetu audytu, muszą utworzyć komitet w momencie rozpoczęcia działalności.

ustawa nakazuje, aby kontrola działalności banku – sprawowana przez jego własne organy i inne jednostki „wewnętrzne” – przybrała postać działań uprządkowanych, czyli zorganizowanych oraz skoordynowanych ze sobą (tworzących „system”). W drodze wspomnianej nowelizacji zrezygnowano z wymieniania w art. 9 kryteriów kontroli wewnętrznej. Z jednej strony rezygnacja ta wydaje się korespondować z wprowadzeniem do prawa bankowego regulacji art. 9a–9d, w których unormowano ogólne zasady organizacji i funkcjonowania w banku systemu kontroli wewnętrznej. Z drugiej jednak, wśród tych uregulowań brakuje przepisu, który „treściowo” odpowiadałby dotychczasowemu brzmieniu art. 9 prawa bankowego, czyli określałby kryteria kontroli wewnętrznej. Zgodnie z art. 9c ust. 1 celem systemu kontroli wewnętrznej jest wspomaganie procesów decyzyjnych przyczyniające się do zapewnienia: skuteczności i efektywności działania banku, wiarygodności sprawozdawczości finansowej, zgodności działania banku z przepisami prawa i regulacjami wewnętrznymi. Obejmuje on dwa rodzaje kontroli: funkcjonalną i instytucjonalną. *„Celem kontroli funkcjonalnej jest zapewnienie zgodności wykonywanych czynności z procedurami, limitami, przepisami, bieżące reagowanie na niedomagania i uchybienia, a także monitorowanie efektywności wdrożonych mechanizmów kontroli. Celem kontroli instytucjonalnej jest badanie, ocena i doskonalenie istniejących w banku procedur i mechanizmów kontroli wewnętrznych oraz ich praktycznego przestrzegania”*. Jednak funkcjonowanie komórek audytu wewnętrznego często bardzo odbiega od ustawowych, a nawet statutowych zapisów. Zazwyczaj przeprowadzają one jedynie kontrole zgodności z procedurami (*compliance*), a nie spełniają funkcji doradczych i nie badają występujących ryzyk.

W przypadku zakładów ubezpieczeń sytuacja wygląda zgoła inaczej. Wskazany już wcześniej brak szczegółowych uregulowań oraz początkowo stosunkowo mniejsze niż w przypadku banków zainteresowanie ze strony regulatora sprawiło, że zakłady ubezpieczeń same starały się wypracować podejście do audytu wewnętrznego i jego najbardziej efektywne i skuteczne metody działania. Odwoływały się przy tym do wypracowanych już rozwiązań bankowych bądź tworzyły własne oryginalne rozwiązania, pozostające jednak w zgodzie w pryncypialnej warstwie z podejściem do audytu w instytucjach bankowych (co często było efektem kapitałowych związków banków i zakładów ubezpieczeń czy wręcz faktu, że często banki były podmiotami dominującymi dla zakładów ubezpieczeń). Początkowo audytorzy wewnętrzni byli odpowiedzialni w głównej mierze za sprawdzanie poprawności danych finansowych organizacji, co w gruncie rzeczy nie było specyficzną aktywnością dla zakładu ubezpieczeń. Działalność ubezpieczeniowa jednak, ze względu na swoje społeczne i gospodarcze znaczenie, ze swym specyficznym ryzykiem została stopniowo poddana silniejszemu wyspecjalizowanemu nadzorowi ze strony administracji państwowej. Z drugiej strony zmieniająca się rzeczywistość finansowa i gospodarcza wymusiła debatę nad zmianami w nowym systemie wypłacalności zakładów ubezpieczeń, a co za tym idzie nad projektem systemu Solvency II. Główną rolę w tym systemie odgrywają przyjęte metodologie zarządzania ryzykiem, służące

eliminacji jego negatywnego wpływu na wyniki finansowe. Umiejętność skutecznej identyfikacji, oceny i monitorowania ryzyka może uchronić przed znacznymi stratami. W związku z nałożeniem na firmy ubezpieczeniowe wymogów zapewniających bezpieczeństwo działalności ubezpieczeniowej, wymusiło to również przededefiniowanie roli i zakresu odpowiedzialności audytu. Następową zatem zmianą zadań audytorów z rachunkowo-księgowych na biznesowo-zarządcze. Zidentyfikowane zostały też specyficzne ryzyka i określona rola audytorów wewnętrznych w celu ich ograniczenia.

Obecnie standardowym podejściem do zarządzania ryzykiem w wielu zakładach ubezpieczeń, wskazującym również rolę audytu wewnętrznego w tym procesie, jest przyjęty przez IIA „Model trzech linii obrony”, w ramach którego wyróżniamy:

- pierwszą linię obrony, którą tworzy „ogół” działań służących osiągnięciu celów organizacji podejmowanych przez kierownictwo w ramach codziennego zarządzania; pierwszą linię obrony tworzą obszary (piony, departamenty, wydziały) biznesowe;
- drugą linię obrony obejmującą przede wszystkim zarządzanie ryzykiem w firmie; tworzą ją obszar zgodności (*compliance*), obsługa prawna, aktuariat oraz w zależności od złożoności organizacji specjalny departament przeznaczony do zarządzania wyłącznie ryzykiem niefinansowym (operacyjnym); trzeba od razu zauważyć, że poszczególne elementy procesu zarządzania ryzykiem, takie jak identyfikacja, analiza ryzyka, postępowanie z ryzykiem są wykorzystywane nie tylko w drugiej linii, ale w ramach wszystkich wymienionych linii obrony organizacji; w tym sensie zarządzanie ryzykiem pełni funkcję służebną wobec całego systemu ładu korporacyjnego uodporniając go na ryzyko;
- trzecią linię obrony, utożsamianą z „niezależną działalnością doradczą i weryfikującą, której celem jest usprawnienie operacyjne organizacji i wniesienie do niej wartości dodanej”¹⁵; w ramach której funkcjonuje audyt wewnętrzny.

Zakład ubezpieczeń ma za zadanie zapewnić skuteczność funkcji audytu wewnętrznego, obejmującego ocenę adekwatności i efektywności systemu kontroli wewnętrznej i innych elementów systemu zarządzania. O wynikach i zaleceniach audytu wewnętrznego powinien być informowany zarząd zakładu ubezpieczeń, który określa, jakie działania mają zostać podjęte w odniesieniu do poszczególnych wyników i zaleceń audytu wewnętrznego oraz zapewnia wykonanie tych działań. Zakład ubezpieczeń powinien również wprowadzić efektywny system kontroli wewnętrznej, obejmujący w szczególności: procedury administracyjne i księgowo-organizację kontroli wewnętrznej, odpowiednie ustalenia w zakresie raportowania na wszystkich szczeblach struktury organizacyjnej zakładu oraz funkcję zgodności z przepisami.

¹⁵ Patrz przypis 2.

5. Wkład audytu wewnętrznego w ocenę systemu zarządzania ryzykiem i kontroli wewnętrznej

We współczesnej gospodarce bardzo ważne są działania przedsiębiorstw, które umożliwiają doskonalenie metod zarządzania, zapewniają prawidłowe funkcjonowanie organizacji oraz poprawę jej kondycji finansowej. Zadaniem audytu wewnętrznego jest wspieranie organizacji w utrzymaniu skutecznych mechanizmów kontrolnych poprzez ocenę ich skuteczności i wydajności oraz instytucjonalne promowanie ciągłego usprawniania¹⁶. Audyt wewnętrzny musi oceniać cele, a także sposób zaprojektowania i wdrożenia oraz skuteczność programów i działań organizacji w zakresie systemu wartości danej organizacji (etyki)¹⁷. Odgrywa on dużą rolę w zakładach ubezpieczeń, które są uczestnikami rynku finansowego i instytucjami postrzeganymi jak podmioty szczególnego zaufania społecznego. Audyt wewnętrzny musi oceniać, czy mechanizmy kontrolne odpowiednio i skutecznie reagują na ryzyka dotyczące ładu organizacyjnego, działalności operacyjnej i systemów informatycznych w zakresie:

- osiągnięcia celów strategicznych organizacji;
- wiarygodności i rzetelności informacji finansowych i operacyjnych;
- skuteczności i wydajności działalności operacyjnej i programów;
- ochrony aktywów;
- zgodności z prawem, przepisami zasadami, procedurami i umowami.

Właściwa identyfikacja ryzyka oraz wykrywanie nadużyć wewnątrz spółki przyczyniają się do prawidłowego działania każdej firmy oraz wpływają na jej rentowność, a także wizerunek zewnętrzny i wewnętrzny. Wzrost znaczenia sektora ubezpieczeń i specyfika działalności ubezpieczeniowej wpłynęła również na konieczność kontroli i oceny działalności ubezpieczeniowej, co umożliwiła audyt wewnętrzny. Tu właśnie pojawia się podstawowa korzyść, jaką spółki widzą w audycie wewnętrznym. Postrzegany jest on jako **dostawca systematycznych raportów oceniających poszczególne obszary działania, w szczególności te najistotniejsze z punktu widzenia realizacji celów strategicznych organizacji**. W efekcie, raporty audytorów stanowią uzupełnienie, pozwalające zarządzającym uzyskać pełny obraz sytuacji. Dzieje się tak dlatego, że liczby, bez wskazania lub omówienia kontekstu, w jakim funkcjonują, nie zawsze dają jednoznaczny obraz sytuacji, a w konsekwencji mogą prowadzić do niewłaściwych wniosków.

6. Główne wyzwania dla audytu wewnętrznego w odniesieniu do procesu zarządzania ryzykiem (w tym również w kontekście wymogów Solvency II)

Do największych wyzwań, które stoją przed audytem wewnętrznym funkcjonującym w zakładach ubezpieczeń (tak w kontekście Solvency II, jak i wymagań wymienionych przez regulatora) należy zaliczyć wymienione poniżej w pkt. 6.1–6.5:

¹⁶ Zob. następujące standardy IIA: 2110.A1, 2120.A1, 2120.A2, 2120.C3, 2130.A1

¹⁷ Zob. również „Zasady Ładu Korporacyjnego” na stronie internetowej KNF.

6.1. Przygotowanie merytoryczne w odniesieniu do oceny efektywności wdrożenia Własnej Oceny Ryzyka i Wypłacalności (ORSA)¹⁸

Dyrektywa (art. 44 ust. 1) wymaga od zakładów ubezpieczeń i zakładów reasekuracji wprowadzenia efektywnego systemu zarządzania ryzykiem, który powinien objąć strategię, procesy i procedury sprawozdawcze konieczne do określenia, pomiaru i monitorowania ryzyk, zarządzania tymi ryzykami oraz ich ciągłego raportowania zarówno na poziomie indywidualnym, jak i zagregowanym. System zarządzania ryzykiem powinien być skuteczny i dobrze zintegrowany ze strukturą organizacyjną i z procesami decyzyjnymi zakładu ubezpieczeń lub zakładu reasekuracji. Do audytu należy okresowa weryfikacja, czy system ten sprawnie funkcjonuje oraz raportowanie wyników kierownictwu i regulatorowi, a także ocena stosowności i skuteczności systemu kontroli wewnętrznej i innych elementów systemu zarządzania. Istotne jest, żeby struktura organizacyjna była dobrze zintegrowana z systemem zarządzania ryzykiem. Sama zaś rola audytu wewnętrznego powinna zostać redefiniowana wobec powstającej funkcji zarządzania ryzykiem oraz funkcji zgodności. Struktura organizacyjna powinna zapewniać wsparcie procesu ORSA i systemu zarządzania ryzykiem oraz podział odpowiedzialności zgodnie z koncepcją „trzech linii obrony”¹⁹.

Ponieważ system zarządzania ryzykiem obejmuje ryzyka, które należy uwzględnić w obliczeniach kapitałowego wymogu wypłacalności, zgodnie z art. 101 ust. 4, powstaje oczekiwanie w stosunku do audytorów wewnętrznych w odniesieniu do samej znajomości tych ryzyk, jak również odpowiedniego podejścia do ich identyfikacji, oceny oraz eliminowania lub ograniczania.

Ponadto, audytorzy wewnętrzni powinni posiadać wiedzę i kwalifikacje pozwalające wykonywać zadania w obszarze funkcji zarządzania ryzykiem w odniesieniu do:

- a) oceny jakości opracowania i wdrożenia modelu wewnętrznego;
- b) sprawdzenia dokumentacji modelu wewnętrznego i wszelkich późniejszych zmian w nim dokonanych;
- c) analizy działania modelu wewnętrznego i oceny opracowywanych w tym zakresie raportów podsumowujących.

6.2. Współdziałanie z regulatorem

Adekwatne z punktu widzenia dóbr systemowo chronionych i sytuacji rynkowej relacje instytucji nadzorującej z podmiotami nadzorowanymi budują wzajemne zaufanie i przyczyniają się do wzrostu dojrzałości rynku i jego uczestników. W konsekwencji potencjalnie korzystne dla systemu rozwiązania czy instytucje będą wdrażane w zakładzie ubezpieczeń nie dlatego, że stoi za nimi aparat administracyjny dysponujący narzędziami represji zdolnymi je wyegzekwować, ale ze względu na wspólne korzyści. W związku z wdrożeniem systemu

¹⁸ Ang. Own Risk and Solvency Assessment (ORSA).

¹⁹ Seminarium Polskiej Izby Ubezpieczeń z 6 grudnia 2011 r. pt. „Ocena zarządzania ryzykiem i rola audytu wewnętrznego w świetle nowych wymogów wypłacalności – Solvency II”, [http://piu.org.pl/konferencje-i-seminaria-110/project/1283/pagination/3\(18.03.2014\)](http://piu.org.pl/konferencje-i-seminaria-110/project/1283/pagination/3(18.03.2014))

Solvency II, jak również z punktu widzenia promowania relacji i wpływania na wyżej wspomniany wzrost dojrzałości rynku i jego uczestników, **niezmiernie istotna wydaje się kwestia współpracy pomiędzy regulatorem a instytucjami nadzorowanymi**. Uwzględniając zarówno rolę, jak i uprawnienia KNF, w tym oczywistą konieczność administracyjnego interweniowania, a w sytuacjach skrajnych sięgania po najsurowsze środki nadzoru, należy podnieść, że w warunkach braku krytycznych zagrożeń, otwarta i partnerska relacja regulatora z uczestnikami rynku może wpłynąć zarówno na jakość komunikacji po obu stronach, jak i na jakość dokumentacji dostarczanej w ramach obowiązków informacyjnych. Wynika to z faktu, że wdrożenie nowych regulacji jakościowych stanowi duże wyzwanie zarówno dla zakładów ubezpieczeń (które będą zobowiązane ich przestrzegać), jak również dla organu nadzoru (który będzie weryfikował przestrzeganie przepisów przez instytucje nadzorowane). **System Solvency II, stanowiąc zatem nową jakość dla obydwu stron, mógłby być dobrym punktem wyjścia do pewnego przededefiniowania relacji na linii regulator – instytucja nadzorowana.**

Rola organu nadzoru identyfikującego nieprawidłowości, ale również wspierającego zakłady ubezpieczeń we wdrażaniu pewnych rozwiązań i wyjaśnianiu wątpliwości interpretacyjnych mogłaby oznaczać pewność zakładów ubezpieczeń, że wymagania prawne zostały należycie zrozumiane i we właściwy sposób są wdrażane. Taką pewność dzięki temu miałby również organ nadzoru, zachowując środki represyjne na konieczne z punktu widzenia nadzoru sytuacje.

Z racji zakresu wyznaczonego przedmiotem niniejszego artykułu mniej chodzi tu o relację pomiędzy organem nadzoru a zakładem ubezpieczeń rozumianą jako relacja z udziałem zarządu zakładu ubezpieczeń, ale o współpracę pomiędzy organem nadzoru a audytem wewnętrznym. Rozumiejąc oczywistą odmienną wyrażającą się przede wszystkim w tym, że organ nadzoru jest częścią aparatu państwowego realizującym politykę państwa oraz ma na uwadze bezpieczeństwo systemowe całego rynku, a nie jedynie poszczególnych zakładów ubezpieczeń, to w wymiarze funkcjonalnym, w odniesieniu już do konkretnego zakładu ubezpieczeń, **zarówno audyt wewnętrzny, jak organ nadzoru mają analogiczne cele**. Organ nadzoru, w ramach swoich kompetencji nadzorczych, monitoruje i sprawdza zgodność funkcjonowania instytucji nadzorowanej z przepisami prawa oraz zdolność do wykonywania zobowiązań czy zaspokajania interesów klientów. Audyt wewnętrzny, w ramach pełnionych obowiązków stoi również na straży przestrzegania przez organizację prawa i zapewnianiu, że procesy organizacyjne będą efektywne. Zarówno jedna, jak i druga strona mogą zatem czerpać ze współpracy wymierne dla dobra rynku i klientów korzyści. W praktyce oznaczać mogłoby to np., że racjonalne, jasno określone i sprecyzowane oczekiwania regulatora w warunkach odpowiednio wczesnej komunikacji zostałyby uwzględnione w planie audytu. Audyt wewnętrzny byłby wtedy lepiej przygotowany w konfrontacji z wymaganiami regulatora, które nie rzadko będzie traktował jako własny (choć wspólny z organem nadzoru) wzorzec. Raporty z audytów mogłyby z kolei stanowić dla regulatora niezwykle cen-

ne źródło informacji i analiz, dokumentujące sytuację danego zakładu ubezpieczeń w kontekście wymagań prawa czy wypłacalności.

6.3. Współpraca w ramach trzeciej linii obrony

Aby model trzech linii obrony funkcjonował prawidłowo, musi istnieć bardzo dobre zrozumienie co do pełnionych funkcji/roli w organizacji oraz komunikacja w ramach drugiej i trzeciej linii obrony. Ryzykiem nie powinno się zarządzać w ramach niezależnych linii obrony, ale zdecydowanie równoległe i jednocześnie, w sposób zintegrowany z zarządzaniem na wszystkich „liniach” (stosownie do zaleceń Enterprise Risk Management²⁰). Naturalne organiczne odrębności poszczególnych linii obrony nie mogą oznaczać ich wzajemnego odizolowania. Współdziałanie linii biznesowych z funkcjami drugiej linii przy zapewnieniu niezależności i zdolności do obiektywnej oceny funkcji ryzyka jest *conditio sine qua non* efektywności całego systemu. Niezmiernie istotna z punktu widzenia systemu zarządzania ryzykiem jest również współpraca funkcji audytu wewnętrznego (jako trzeciej linii obrony) z drugą linią obrony, w tym z funkcjami: aktuarialną, *compliance*, zarządzania ryzykiem niefinansowym (operacyjnym) czy obsługą prawną zakładu ubezpieczeń, podobnie jak współpraca z komitetem audytu.

6.4. Efektywne funkcjonowanie komitetów audytu

O ile wymóg dotyczący ustanowienia komitetów audytu w zakładach ubezpieczeń jest co do zasady spełniany, o tyle praktyka może wskazywać na potrzebę racjonalnego, a przede wszystkim rzeczywistego wykorzystywania tej instytucji, rozumianej jako zwiększenie efektywności funkcjonowania i wpływu.

Może to wynikać z faktu, że ustawa o biegłych rewidentach, wprowadzając to rozwiązanie, nie dokonała głębszego zdefiniowania ani standaryzacji wymogów w zakresie pożądanых kwalifikacji, pozostawiając decyzję właściwym organom desygnującym osoby do realizacji zadań komitetu audytu, tym samym przerzucając na nich odpowiedzialność za wybór osób posiadających odpowiedni i udokumentowany poziom kompetencji, wiedzy i doświadczenia. **W szczególności nieuzasadnione wydaje się wprowadzenie uniwersalnej regulacji dla wszystkich instytucji, co nie uwzględnia specyfiki poszczególnych podmiotów, w tym również zakładów ubezpieczeń i zakładów reasekuracji.** Przepisy ustawy wprowadziły przy tym merytorycznie nieuzasadnioną liberalizację w sytuacji, gdy w jednostkach zainteresowania publicznego, w których rada nadzorcza składa się z nie więcej niż 5 członków, zadania komitetu audytu powierzone zostały radzie nadzorczej. Wtedy bowiem, zgodnie z ustawą o biegłych rewidentach, nie ma zastosowania określony w ust. 4 art. 86 ustawy warunek niezależności i posiadania kwalifikacji w dziedzinie rachunkowości lub rewizji finansowej. Ta ewidentna niespójność sprowokowała zresztą

²⁰ Zintegrowane zarządzanie ryzykiem (Enterprise Risk Management, ERM) – jest to podejście do zarządzania organizacją z wykorzystaniem wiedzy o istnieniu i wielkości ryzyk, na jakie narażona jest organizacja.

organ nadzoru do wyrażenia oczekiwania, by ten wymóg był również spełniony dla rad nadzorczych liczących do 5 członków, co Komisja uzasadniała twierdzeniem, że przepisy ustawy nie rozstrzygają tej kwestii wprost²¹.

W rezultacie, wobec konieczności adaptacji ogólnych przepisów do konkretnych potrzeb zakładów ubezpieczeń i budowania własnego modelu funkcjonowania komitetu audytu w zakładzie ubezpieczeń wydaje się konieczne:

- zapewnienie warunku niezależności i posiadania kwalifikacji przez członków komitetów audytu w dziedzinie rachunkowości lub rewizji finansowej adekwatnej do potrzeb zakładu ubezpieczeń z uwzględnieniem odrębności wynikających z jego specyfiki;
- zwiększenie roli komitetu audytu w zakresie weryfikacji planów audytów z uwzględnieniem identyfikacji ryzyk specyficznych zakładu ubezpieczeń;
- ocena adekwatności i efektywności całego systemu kontroli wewnętrznej podmiotu przy udziale: biegłego rewidenta, audytora wewnętrznego, funkcji ryzyka *compliance* i ryzyka operacyjnego, zwłaszcza w zakresie ryzyk charakterystycznych dla zakładu ubezpieczeń;
- systematyczne zapoznawanie się z ustaleniami audytu wewnętrznego i rekomendacjami oraz odnoszenie tych ustaleń i proponowanych rekomendacji do ryzyk zakładu ubezpieczeń; monitorowanie realizacji planu audytów z wyjaśnianiem ewentualnych odstępstw w realizacji oryginalnego planu oraz proponowanie modyfikacji;
- wspieranie audytu wewnętrznego w sytuacjach zidentyfikowanych nieprawidłowości w celu zagwarantowania niezależności i obiektywności informacji;
- okresowa ocena funkcji audytu wewnętrznego jednostki z uwzględnieniem jej niezależności i znaczenia jej raportów w odniesieniu do identyfikowanych ryzyk zakładu ubezpieczeń i roli audytu w ich eliminowaniu i ograniczaniu.

6.5. Audyt wewnętrzny partnerem dla biznesu

Wydaje się w pełni uzasadnione uwzględnienie w roli audytu wewnętrznego, nie tylko w kontekście wymagań Solwency II, funkcji dostarczającej istotną wartość dodaną, a tym samym w sposób pośredni wpływającą na wynik. To w gruncie rzeczy kwestia postrzegania audytu wewnętrznego niż jakaś rzeczywista modyfikacja sposobu wykonywania zadań przez audyt. W istocie, zmiana wizerunku audytu wewnętrznego z wewnętrznej policji na partnera biznesu, funkcji wspierającej, a nie piętrzącej przeszkody i problemy, a tym samym hamującej biznes, wpłynąć będzie przede wszystkim na ukształtowanie właściwego środowiska pracy dla audytu wewnętrznego, jak również na motywację poszczególnych pracowników audytu, a w konsekwencji – jakość ich pracy. Takie, zgodne z rzeczywistością postrzeganie audytu wewnętrznego będzie jednak możliwe dopiero poprzez zdobycie zaufania pracowników zakładu ubezpieczeń i zrozumienie faktycznej roli i funkcji audytu wewnętrznego, jak również osiągnięcie odpowiedniego poziomu dojrzałości przez samych pracowników da-

²¹ Rekomendacje dotyczące funkcjonowania komitetu audytu, UKNF, Warszawa, listopad 2010.

nej firmy. Odpowiednia kultura organizacyjna z tzw. *tone at the top* pozwoli pracownikom zdać sobie sprawę z wartości dodanej wynikającej z identyfikacji słabości przez audyt wewnętrzny na wczesnym etapie ich wystąpienia – w konsekwencji ograniczy to ich negatywny wpływ na wyniki firmy lub funkcjonowanie danego procesu, co będą mogli utożsamiać ze swoimi korzyściami zawodowymi. Z drugiej strony, aby audyt mógł być postrzegany jako partner dla innych funkcji, audytorzy muszą posiadać wiedzę o działalności zakładu ubezpieczeń i procesach w nim funkcjonujących. Nie wystarczy ogólna teoretyczna orientacja, ale wręcz wskazane byłoby dysponowanie usystematyzowaną wiedzą połączoną z praktycznym rozeznaniem w danych obszarach na poziomie takim samym, lub nawet wyższym, niż pracownicy operacyjni.

Zbigniew Roszewski

radca prawny, dyrektor ds. prawnych ING Towarzystwo Ubezpieczeń na Życie S.A.

Grzegorz Andrusiewicz

doktorant na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, menedżer audytu w Banku Handlowym w Warszawie S.A.

Artykuł stanowi wyraz osobistych poglądów autorów i nie może być interpretowany jako stanowisko instytucji, w których autorzy są zatrudnieni.

Internal Auditing in the Integrated Risk Management System in Insurance Companies

The article provides a partly critical overview of the key topics relating to internal auditing, its role and operation in a contemporary financial institution, primarily, in the insurance company in the context of the integrated risk management system.

The authors carry out an analysis of internal audit operation in the insurance undertaking both from a theoretical and practical perspective. The starting point for further considerations is provided by the examination of International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing as well as market practices in terms of the internal audit role in an organization, the optimal conditions for effective performance and the impact of its presence on the insurance company management.

On the basis of structured information on the principles of internal audit performance, the authors make an in-depth analysis of the issue, focusing on the legal ground for its operation (in the context of Solvency II Directive and the PFSA requirements) and its position in a formal internal control system of the insurance company. Additionally, they refer to the practice of insurance companies and challenges facing them with regard to cooperation within the framework of the internal control system in order to ensure the efficiency and guarantee the independence and objectivity of internal auditing.

Keywords: insurance company, Solvency II, Polish Financial Supervision Authority's requirements, insurance risk, International Internal Auditing Standards, ORSA.